

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชุมชนบ้านแม่เอะ หมู่ 10 ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการรวบรวม หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2.2 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน
- 2.3 หลักการจัดการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้
- 2.4 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วม
- 2.6 แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

2.1 แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในการศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชุมชนบ้านแม่เอะ ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดและกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนตลอดจนหลักฐานและเอกสารทางวิชาการต่างๆ ของผู้ที่ได้ทำการศึกษามาแล้วในพื้นที่ต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาในครั้งนี้ การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยและกระบวนการที่สามารถจำแนกออกมาเป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน การอนุรักษ์ป่าชุมชนและความยั่งยืน โดยมีนักวิชาการแขนงต่างๆ ที่เคยทำการศึกษาเรื่องต่างๆ เหล่านี้อย่างกว้างขวางและได้ให้ความหมายรวมถึงคำนิยามต่างๆ มากมาย เช่น มนัส สุวรรณ (2525) ได้อธิบายไว้ว่า การจัดการป่าชุมชนและระบบนิเวศของประเทศไทยส่วนใหญ่มีลักษณะค่อนข้างจะถูกทำลายง่ายหากมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้อย่างกว้างขวาง วิธีที่ดีที่สุดน่าจะเป็นไปได้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศคือ การเพิ่มความมั่นคงให้ระบบนิเวศ โดยปล่อยให้มีการใช้พลังงานภายในของแต่ละระบบนิเวศให้มากที่สุด แทนที่จะให้มีการถ่ายเทพลังงานจาก จากภายนอก

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources conservation) หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยวิธีการฉลาดเหมาะสม โดยใช้อย่างประหยัด ให้เกิดประโยชน์และเกิดคุณค่ามากที่สุด รวมทั้งการปรับปรุงของเสียให้นำกลับมาใช้ใหม่ เพื่อให้เกิดการสูญเสียน้อยที่สุด ทวี ทองสว่าง และทัศนีย์ ทองสว่าง (2523: 1)

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์โดยทั่วถึงกัน ด้วย สุรณี โรจนอารยานนท์ (2526: 9)

จากความหมายดังกล่าวของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จะมีลักษณะของการจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแต่ละประเภทอย่างฉลาด ทรัพยากรธรรมชาติชนิดใดหายาก หรือลดจำนวนน้อยลง ถ้านำมาใช้ประโยชน์อาจทำให้เกิดผลเสียหายได้ ในสภาพนี้จะต้องนำหลักของการสงวนมาใช้ และในการใช้อย่างประหยัดและพยายามเพิ่มปริมาณให้เพียงพอก่อนที่จะนำไปใช้ในขนาดสิ่งที่สำคัญ คือ ควรหาวิธีการที่จะทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้ตลอดไป

2.2 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนบ้านแม่เอะ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่นำไปเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในบริบทและประวัติความเป็นมาของชุมชน โดยมีการนำแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์มาเป็นแนวทางในการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เป็นแนวคิดที่นักวิชาการได้ศึกษาและให้คำนิยามไว้หลากหลายแนวทาง ในส่วนของผู้วิจัยได้ศึกษาการจัดการความรู้โดยชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนมาเกี่ยวข้อง โดยที่จะเน้นแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนโดยมีฐานของความมีส่วนร่วมในการจัดการ โดยชุมชนเป็นที่ตั้ง และมีการใช้ระบบคิด ภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องระหว่างการศึกษารุ่นนี้กับแนวคิดที่ใช้ศึกษา ซึ่งมีเนื้อหาและแนวทางของแนวคิด

การตัดไม้ของปกากะกูดในการทำไร่จะเป็นในสองลักษณะ คือ การตัดเฉพาะกิ่งก้านของต้นไม้ หรือ การโค่นต้นไม้โดยเหลือตอไว้ในระดับเอว ซึ่งทั้งสองลักษณะไม่ได้ทำให้ต้นไม้ตาย แต่

กลับจะทำให้ต้นไม้แตกกิ่งก้านออกมาเพิ่มเติมและเติบโตเป็นไม้ใหญ่ กลายเป็นการเพิ่มจำนวนต้นไม้ไปโดยปริยาย นอกจากนี้การทำไร่หมุนเวียนยังเป็นการรักษาสมดุลของธรรมชาติ

การจัดการป่าไม้ได้ริเริ่มโดยชุมชน (Indigenous Forestry) เริ่มต้นจากการทำงานของรัฐบาลในยุคแรกๆ ที่สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมาร่วมจัดการป่าไม้นั้นมักจะไม่ให้ความสนใจกับองค์กรของชุมชนที่มีอยู่แล้ว แต่มักตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาใหม่โดยมีมุมมองหรือทัศนคติที่ว่าด้วยสาเหตุสองประการ ประการแรกเพราะไม่มีความรู้เกี่ยวกับป่าจึงควรต้องสอนคนเหล่านี้ให้รู้ถึงความสำคัญของป่า ประการที่ 2 มาจากสมมุติฐานที่เชื่อว่าทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมดังเช่นป่าไม้ (Common property resources) จะต้องถูกใช้ประโยชน์จนต้องเสื่อมโทรมลงที่สุดในที่สุด เพราะไม่มีใครดูแลและไม่มี การลงโทษ (Sanction) กัน ทัศนคติเช่นนี้ตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดโศกนาฏกรรมของทรัพย์สินส่วนรวม (Tragedy of the commons) ของนักชีววิทยาชื่อ ฮาร์ดีน แต่ต่อมาก็มีคนค้านแนวคิดของฮาร์ดีน เช่น การขาดการลงโทษนั้นไม่จริง เพราะมีหลายกรณีที่ชุมชนมีการลงโทษกัน ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในหลายหมู่บ้านนอกจากนี้ยังกล่าวถึง แนวคิดเรื่องทรัพยากรส่วนรวมของฮาร์ดีนนั้นอาจทำให้สับสน โดยที่ฮาร์ดีนเองก็สับสนระหว่างคำที่ว่า ทรัพยากรที่ใครๆ ก็สามารถเข้าถึงใช้ประโยชน์ได้ ที่เรียกว่า (Openaccess) กับทรัพยากรส่วนรวม (Common property) ที่มีกลุ่มคนจัดการให้มีการใช้ประโยชน์ได้ และใช้ได้บางผลผลิตเท่านั้น ฮาร์ดีนนั้นเข้าใจผิดตรงที่มองข้ามความเป็นจริงที่ว่าชาวบ้านไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ แต่ชาวบ้านก็สามารถรวมกลุ่มกันเพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรสาธารณะได้หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า ชุมชนก็สามารถสร้างกฎกติกาในการใช้ทรัพยากรหรือที่เรียกว่าสร้างสถาบัน (Institution) ขึ้นมาได้เช่นกัน เราสามารถพบเห็นกรณีต่างๆ ที่ชุมชนดูแลรักษาป่าโดยพวกเขาทำกันเองในหลายๆ ประเทศรวมทั้งในประเทศไทย เช่น ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน จังหวัดลำพูน ที่มีอายุมานานกว่า 80 ปี อันเป็นป่าชุมชนแรกๆ ที่มีการกล่าวถึงในประเทศไทย โดยมีกลุ่มเหมืองฝายรวมตัวกันรักษาป่าน้ำซับ หรือน้ำจ้ำ และมีการจัดการจัดสรรน้ำกันอย่างเท่าเทียมกัน และที่อื่นๆ อีกหลายแห่งในภาคเหนือและอีสานใต้ สมศักดิ์ สุขวงศ์, (2550) คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ได้ให้คำนิยามคำว่า ป่าชุมชน หมายถึง ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน อันได้แก่ ป่า ดิน น้ำ และระบบการผลิตที่เหมาะสม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองต่อการดำรงชีวิตของชุมชนในด้านต่างๆ กล่าวคือในด้านนิเวศวิทยา การจัดการของชุมชนจะช่วยฟื้นฟูให้เกิดความสมดุลทางนิเวศวิทยาการเพิ่มพื้นที่ป่าอันจะส่งผลให้เกิดความชุ่มชื้น เพิ่มปริมาณน้ำฝน ดินน้ำท่าธารและสร้างบุญธรรมชาติ จากป่า จะ

ช่วยพัฒนาคุณภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ การฟื้นตัวของธรรมชาติจะส่งผลการเติบโต ของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์หลายๆ ชนิดด้านเศรษฐกิจ สามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการเมือง เมื่อชุมชนมีอำนาจในการจัดการด้านทรัพยากรจึงเป็นการกระจายอำนาจ การจัดการทรัพยากรไปสู่ชุมชน ก็จะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริง

2. ด้านสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมนั้นไม่สามารถแยกที่นา ที่ไร่ ป่า น้ำ และระบบการผลิตออกจากกันได้ จึงเกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนและป่า และแสดงออกในรูป ความเชื่อ และพิธีกรรม

3. ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากป่าของประเทศไทยเป็นป่าฝนเขตร้อน จึงมีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่มากมายนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนา ด้านพันธุกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพในอนาคต

โกมล แพรกทอง และจินตนา อมรสงวนสิน (2537) จำแนกองค์ประกอบหลักของป่า ชุมชนได้ 3 ประการ คือ

1. ที่ดิน เป็นองค์ประกอบสำคัญของป่าชุมชน ในที่นี้หมายถึง ที่ดินป่าไม้หรือที่ดินที่สามารถนำมาดำเนินการป่าชุมชนได้ ซึ่งได้มีการจำแนกประเภทของที่ดินในการจัดการป่าชุมชนไว้ 3 ประเภท คือ ที่ดินของชุมชน ที่ดิน ของเอกชนที่มอบให้ชุมชนดำเนินการเป็นป่าชุมชนและที่ดิน ของรัฐ

2. ชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่จะกำหนดที่กลไกและความสำคัญของป่าชุมชน ปัจจัยที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับป่าชุมชน คือ ผู้นำท้องถิ่น องค์กรประชากรและการมีส่วนร่วมของประชาชน

3. การจัดการ ได้แก่ กิจกรรมในการทำให้ป่าชุมชนเกิดความมั่นคงและยั่งยืนถาวร เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัย สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (อ้างแล้ว) กล่าวว่า ลักษณะของป่าชุมชนมี 2 รูปแบบคือ ป่าปลูก และ ป่าธรรมชาติ หรือแบ่งตามประเภทของป่าชุมชนซึ่งมีหลายประเภท ดังนี้

1. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำทางการเกษตร
2. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย
3. ป่าชุมชนเพื่อสงวนไว้ตามความเชื่อถือและวัฒนธรรมชุมชน
4. ป่าชุมชนชายเลน

เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) ได้แบ่งรูปแบบของการจัดการป่าชุมชน ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี
2. รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์
3. รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง

โดยสรุปป่าชุมชน เป็นแนวความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชนในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร และสมุนไพร ที่สามารถนำมาใช้ในการรักษาโรค คนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าถูกถางจนเตียนไป ย่อมทำให้สิ่งที่คนในชุมชนต้องการนั้นร่อยหรอลงไปด้วย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อดำรงชีวิตของคนในชุมชน ในความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนนั้น ชุมชนต่างๆ ได้พัฒนาการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเพื่อดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแก่นนำในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชน ทั้งนี้เพราะทุกชุมชนจะมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีป่า ช่วยให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอเหมาะพอดี ดังนั้นแนวคิดเรื่องป่าชุมชนนั้นจึงเป็นการเน้นให้เห็นบทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน อีกประการหนึ่งการจัดการป่าชุมชนขององค์กรในท้องถิ่นนอกจากจะแสดงให้เห็นบุคคลภายนอกได้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับป่าไม้ในท้องถิ่นด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ชุมชนภายใต้ระบบการจัดการดังกล่าวอาจก่อให้เกิดรูปแบบลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทที่หลากหลายและมีความแตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าระบบการจัดการป่าชุมชนย่อมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมกับระบบป่าไม้ที่มีต่อการดำรงอยู่ของป่าชุมชนย่อมเป็นตัวชี้วัดว่า ระบบทั้งสองต่างพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หน่วยงานราชการภายนอกจึงควรทำหน้าที่ในการสนับสนุนและช่วยเหลือเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างระบบทั้งสองให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

2.3 หลักการจัดการองค์รู้และกระบวนการเรียนรู้

หลักการจัดการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้เป็นหลักการที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาในครั้งนี้ เนื่องจากการจัดการองค์ความรู้เป็นแนวคิดพื้นฐานที่จะอธิบายและร้อยเรียงลำดับเหตุการณ์และปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านแม่เอา ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งยังเป็นข้อมูลทางวิชาการที่สามารถนำไปอ้างอิงหรือศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้เป็นหลักและแนวทางในการศึกษาของผู้วิจัย โดยมีเนื้อหาและรายละเอียดดังนี้

เบื้องต้นเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายต่างๆ ของการจัดการองค์ความรู้ กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนย่อมมีความสามารถในการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้ได้เริ่มตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาไปจนถึงสิ้นอายุขัย แต่กระบวนการเรียนรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์แต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกันไป ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ เช่น พัฒนาการทางร่างกาย พัฒนาการทางสมอง สภาพแวดล้อมหรือแม้แต่การอบรมบ่มเพาะของผู้ที่มีหน้าที่โดยตรง ได้แก่ บิดาร มารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น

ดังนั้น จัดการการเรียนรู้จึงเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล สถาบันสังคมเศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะครอบครัวและชุมชน โดยให้ระบบการจัดการการเรียนรู้และความรู้ที่มีอยู่จริงในแต่ละสังคมและที่ได้จากภายนอกผ่านสื่อหลากหลายนั้น เป็นไปตามความต้องการของบุคคล ชุมชน องค์กรชุมชนหรือองค์กรในระดับหน่วยงาน และเมื่อขยายตัวเป็นถึงระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค ระดับชาติและข้ามชาติขึ้นความรู้ที่เรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันก็เพิ่มสถานภาพสู่ความเป็นสากลมากขึ้น การจัดการก็เพิ่มความซับซ้อนขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเด็นที่กำลังจัดการอยู่นั้น แต่ถ้านำหลายประเด็นที่แตกต่างมาจับกลุ่ม หลายกลุ่มรวมเป็นแขนงและสาขาวิชา แล้วจัดเข้าสู่ระบบตามรากฐานของปรัชญาที่เกี่ยวข้อง ก็จะกลายเป็นองค์ความรู้ที่อาจมองได้ทั้งตัวธรรมชาติของเนื้อหาความรู้ วิธีการเรียนรู้ และกลุ่มของความรู้

การจัดการความรู้ หรือเคเอ็ม (KM = Knowledge Management) คือ การรวบรวมองค์รู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งจะกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุด โดยมีความรู้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์ หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือหรือการคิดเชิง

วิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม คำว่า “การเรียนรู้” (Learning) นั้นอาจถูกนำไปใช้ในความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “กระบวนการเรียนรู้” (Learning Process) คือ เป็นคำที่อธิบายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติแนวคิดและพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ที่สมควร เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นซึ่งมีขอบเขตครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้” ที่หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้” (Learning Outcome) ซึ่งได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้ที่สังเกตคืออันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการเรียนรู้ จึงไม่ใช่การให้ความหมายของการกระทำที่เป็นกิริยาแยกออกมาพิจารณาเดี่ยวๆ เช่น การอ่าน การฟัง การสังเกต การคิด แต่การเรียนรู้เป็นกระบวนการซึ่งนักวิชาการหลายท่านใช้คำว่า กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนและปฏิบัติให้รู้ แทนคำว่า การเรียนรู้ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคำและสิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ ความรู้ (Knowledge) เป็นผลลัพธ์ของการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง มีการลงมือและเปลี่ยนแปลงได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ นั่นคือคนที่รู้แล้วอาจลดทอน จางลงหรือรู้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงกับสามารถลบล้างความรู้เดิมหรือเปลี่ยนเป็นความรู้ชุดใหม่ การเรียนรู้ คือกระบวนการทางความคิดและการกระทำที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระของความรู้ และการปฏิบัติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการนึกคิด การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา โดยการเรียนรู้ในเรื่องใดๆ คือ ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การกระทำที่มีกระบวนการทางความคิดความรู้ เข้ามาเกี่ยวข้องพร้อมกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดข้อสรุปและมีเป้าหมายในการเรียนรู้ ผู้รู้ หรือ ผู้ที่มีความรู้ ในทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ ถือว่า ความรู้มีอยู่ในทุกที่ทุกคน แต่เราไม่อาจสรุปได้ว่าทุกคนจะต้องรู้ทุกเรื่อง หรือมีบางคนที่ไม่รู้อะไรเลย บางครั้งเราอาจรีบด่วนสรุปผู้รู้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและสติปัญญาในทุกเรื่อง แต่ในความเป็นจริงผู้รู้อาจจะรู้ในเรื่องที่เขาได้เรียนรู้จาประสบการณ์ในชีวิตจริง เช่น นายแพทย์ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการผ่าตัดเป็นอย่างดี แต่อาจจะไม่เข้าใจวิถีชีวิตของผู้ป่วยก็ได้ ดังนั้น ผู้รู้จึงมีความสัมพันธ์กับความรู้และการเรียนรู้ที่แต่ละบุคคลได้รับหรือประสบด้วยตนเอง

2. ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

ปัจจุบันกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง ในเรื่องการเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ต่อธรรมชาติและชีวิต กล่าวคือ ในยุคสมัยนี้ รัฐได้สร้างกระบวนการที่เปลี่ยนทัศนะในการมองธรรมชาติและชีวิตของบุคคล และสังคมไปจากชุมชนสมัยเดิมอย่างสิ้นเชิง จากอิทธิพลของกระบวนการทัศน์ ความรู้ ทัศนะ ค่านิยม ฯลฯ ที่สืบเนื่องมาจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ในยุโรป ซึ่งทำให้ชีวิต สังคม ธรรมชาติ โลก จักรวาล เป็นที่เข้าใจว่าสามารถที่จะเข้าถึง ทำนายการเปลี่ยนแปลง และควบคุมความเป็นไปได้ได้อย่างถูกต้อง และแม่นยำด้วยการคำนวณทางคณิตศาสตร์ ทำให้วิทยาศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลแทนที่ศาสนาในการสร้างคำอธิบายชุดใหม่ในเรื่องของชีวิตสังคม และธรรมชาติ ฯลฯ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบดังกล่าว รวมทั้งเป็นฐานสร้างชุดความรู้ของศาสตร์อื่น ไม่ว่าจะเป็นสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ ฯลฯ การปฏิเสศศาสนาอันเนื่องมาจากประวัติศาสตร์ที่ขมขื่นในยุคมืด (Dark Age) มีผลให้เรื่องของจิตวิญญาณถูกปฏิเสธไปอย่างสิ้นเชิงในการพัฒนาสมัยใหม่ ออร์ศรี งามวิทยาพงศ์ (2549)

วิจารณ์ พานิช (2548) ได้ระบุว่าจัดการความรู้สามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่

1. บรรลุเป้าหมายของงาน
 2. บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน
 3. บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กร ไปเป็นองค์กรเรียนรู้
 4. บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน
- การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการต่อความรู้ ได้แก่
1. การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร
 2. การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ
 3. การปรับปรุง คัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วน ให้เหมาะต่อการใช้งานของตน
 4. การประยุกต์ความรู้ในกิจการงานของตน
 5. การนำประสบการณ์จากการทำงาน และการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสกัด “ขุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้

6. การจัดบันทึก “ขุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น

การดำเนินการ 6 ประการนี้บูรณาการเป็นเนื้อเดียวกัน ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นทั้งความรู้ที่ชัดเจน อยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือรหัสอย่างอื่นที่เข้าใจได้ทั่วไป (Explicit Knowledge) และความรู้ฝังลึกอยู่ในสมอง (Tacit Knowledge) ที่อยู่ในคน ทั้งที่อยู่ในใจ (ความเชื่อ ค่านิยม) อยู่ในสมอง (เหตุผล) และอยู่ในมือ และส่วนอื่นๆ ของร่างกาย (ทักษะในการปฏิบัติ) การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่คนจำนวนหนึ่งทำร่วมกันไม่ใช่กิจกรรมที่ทำโดยคนคนเดียว เนื่องจากเชื่อว่า “จัดการความรู้” จึงมีคนเข้าใจผิด เริ่มดำเนินการโดยรีเข้าไปที่ความรู้ คือ เริ่มที่ความรู้ นี่คือการผิดพลาดที่พบบ่อยมาก การจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน

เป้าหมายการจัดการความรู้เพื่อพัฒนา 3 ประเด็น

- งาน พัฒนา
- คน พัฒนา
- องค์กร เป็นองค์กรการเรียนรู้

ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน การจัดการความรู้จึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเอง นี่คือการพร่งข้อที่ 1 ของการจัดการความรู้ เมื่อไหร่ก็ตามที่มีการเข้าใจผิด เอาการจัดการความรู้เป็นเป้าหมาย ความผิดพลาดก็เริ่มเดินเข้ามา อันตรายที่จะเกิดตามมาก็คือ การจัดการความรู้เทียม หรือ ปลอม เป็นการดำเนินการเพียงเพื่อให้ได้ชื่อว่าการจัดการความรู้ การริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้ แรงจูงใจ การริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้เป็นก้าวแรก ถ้าก้าวถูกทิศทาง ถูกวิธี ก็มีโอกาสสำเร็จสูง แต่ถ้าก้าวผิดก็จะเดินไปสู่ความล้มเหลว ตัวกำหนดที่สำคัญคือแรงจูงใจในการริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้

- การจัดการความรู้ที่ดีเริ่มด้วย
- สัมมาทิฐิ: ใช้จัดการความรู้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุความสำเร็จและความมั่นคงในระยะ

ยาว

- การจัดการที่ริเริ่มดำเนินการ
- การฝึกอบรม โดยปฏิบัติจริง และดำเนินการต่อเนื่อง
- การจัดระบบการจัดการความรู้

แรงจูงใจในการริเริ่มดำเนินการจัดการความรู้ แรงจูงใจแต่ต่อการดำเนินการจัดการความรู้ คือเป้าหมายที่งาน คน องค์กร และความเป็นชุมชนในที่ทำงานดังกล่าวแล้ว เป็นเงื่อนไขสำคัญในระดับที่เป็นหัวใจสู่ความสำเร็จในการจัดการความรู้ แรงจูงใจเทียมจะนำไปสู่การดำเนินการจัดการ

ความรู้แบบเทียม และไปสู่ความล้มเหลวของการจัดการความรู้ในที่สุด แรงจูงใจเทียมต่อการดำเนินการจัดการความรู้ในสังคมไทย มีมากมายหลายแบบ ที่พบบ่อยที่สุด คือ ทำเพียงเพื่อให้ได้ชื่อ ว่า ทำเพราะถูกบังคับตามข้อกำหนด ทำตามแฟชั่นแต่ไม่เข้าใจความหมาย และวิธีการดำเนินการจัดการความรู้อย่างแท้จริง

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ (Knowledge Process)

1. “คน” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งความรู้ และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์

2. “เทคโนโลยี” เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนสามารถค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน รวมทั้งนำความรู้ไปใช้ได้อย่างง่าย และรวดเร็วขึ้น

3. “กระบวนการความรู้” เป็นการบริหารจัดการ เพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ไปให้ผู้ใช้งานเพื่อทำให้เกิดการปรับปรุง และนวัตกรรม

องค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนนี้ จะต้องเชื่อมโยงและบูรณาการอย่างสมดุล การจัดการความรู้ของกรมการปกครอง จากพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.2546 กำหนดให้ส่วนราชการมีหน้าที่พัฒนาความรู้ในส่วนราชการ เพื่อให้มีลักษณะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ โดยต้องรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสามารถประมวลผลความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติการได้อย่างถูกต้อง รวดเร็วและเหมาะสมต่อสถานการณ์ รวมทั้งต้องส่งเสริมและพัฒนาความรู้ ความสามารถ สร้างวิสัยทัศน์ และปรับเปลี่ยนทัศนคติของข้าราชการในสังกัดให้เป็นบุคลากรที่มีประสิทธิภาพและมีการเรียนรู้ร่วมกัน ขอบเขต KM ที่ได้มีการพิจารณาแล้วเห็นว่ามีมีความสำคัญเร่งด่วนในขณะนี้ คือ การจัดการองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการ และได้กำหนดเป้าหมาย (Desired State) ของ KM ที่จะดำเนินการในปี 2549 คือ มุ่งเน้นให้อำเภอ/กิ่งอำเภอ เป็นศูนย์กลางองค์ความรู้ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการในพื้นที่ที่เป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีหน่วยที่วัดผลได้เป็นรูปธรรม คือ อำเภอ/กิ่งอำเภอ มีข้อมูลผลสำเร็จ การแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงบูรณาการในศูนย์ปฏิบัติการฯ ไม่น้อยกว่าศูนย์ละ 1 เรื่อง และเพื่อให้เป้าหมายบรรลุผล ได้จัดให้มีกิจกรรมกระบวนการจัดการความรู้ (KM Process) และกิจกรรมกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Change Management Process) ควบคู่กันไป โดยมีความคาดหวังว่าแผนการจัดการความรู้จะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญสู่การปฏิบัติราชการในขอบเขต KM และเป้าหมาย KM ในเรื่องอื่นๆ และนำไปสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนต่อไป

ดังนั้นจะสังเกตได้ว่าแนวคิดว่าด้วยการจัดการองค์ความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้วิจัยที่ได้ทำการศึกษาเรื่องนี้ เพื่อที่จะนำไปสู่การอธิบายหรือกล่าวถึงเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนของการศึกษา อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ได้

2.4 แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาในเรื่องของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมและที่สืบทอดกันมาในอดีตของชุมชนชนบ้านแม่เอาะ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่เป็นชาติพันธุ์"กะเหรี่ยง" ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่มีความผูกพันและอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนาน แต่เมื่อมีการกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ย่อมมีการกล่าวถึงพิธีกรรมต่างๆ ในท้องถิ่น เนื่องจากว่าเป็นปัจจัยและองค์ประกอบที่สำคัญที่จะนำไปสู่การความสมบูรณ์ของการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและประเพณี วัฒนธรรมที่รวมไปถึงพิธีกรรม ความเชื่อในชุมชนบ้านแม่เอาะ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยในเบื้องต้นจะได้กล่าวถึงความหมายและคำอธิบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าดังต่อไปนี้

จากรุวรรณ ธรรมวัตร (2531) กล่าวโดยสรุปว่า วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญามีรูปแบบหลากหลายตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย วิธีที่นิยมใช้มากคือ การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การแสดงมหรสพพื้นบ้าน ซึ่งทุกวิถีจะแอบอิงอยู่กับศรัทธาในพุทธศาสนา ไม่นิยมกระบวนการเรียนรู้ขาดศรัทธารองรับ จากความหมายและลักษณะภูมิปัญญาดังกล่าว จะเห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านและความรู้ความสามารถที่มีอยู่มาจัดระบบ เรียบเรียงและวิเคราะห์ด้วยตนเอง ซึ่งมีส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของชีวิตผู้นั้น กลุ่มนั้นและส่วนรับจากความรู้ ความคิดจากผู้อื่น เกิดจากการสั่งสมสืบทอดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ มีกระบวนการความคิดและตัดสินใจแก้ปัญหาและแสวงหาทางออกในวิถีชีวิต มีการปรับประยุกต์ใช้อย่างเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่บนรากฐานของวัฒนธรรมและพุทธศาสนาเพื่อการดำรงอยู่รอดของชาวบ้านและชุมชน

ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน การที่ชาวบ้านหมู่บ้าน คงสภาพท้องถิ่นสืบไว้มาช้านานจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะ

ชาวบ้านมีการแสวงหาทางออกและตอบสนองต่อสิ่งที่ทำทลาย มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ตามการเวลาและสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยที่แตกต่างกันไป อาจเรียกโดยสรุปว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความสัมพันธ์ในลักษณะการเกื้อกูลกันดังกล่าวข้างต้นชาวบ้านให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนว่าเป็นเรื่องของคุณธรรมมากกว่าผลประโยชน์และชาวบ้านเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมควรจะเป็นไปในเชิงอนุรักษ์มากกว่าทำลาย นอกเหนือจากความสัมพันธ์ดังกล่าวแล้วยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสโดยตรงได้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้ให้ความหมายว่าการใช้ภูมิปัญญาในชีวิตของชาวบ้านเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทั้งด้านการทำมาหากิน ด้านความสัมพันธ์กับศาสนาใช้ภูมิปัญญาในการสืบมรดก การแต่งงาน การตั้งบ้านเรือนใหม่และใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น อย่างไรก็ตามการใช้ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ชาวบ้านจะนำไปใช้และสรุปเป็นเรื่อง ๆ ได้ดังนี้

1. ใช้ภูมิปัญญาโดยการตั้งกฎเกณฑ์หรือองค์กรที่ชัดเจนตายตัว สามารถมองเห็นได้ เช่น การสร้างเมืองฝายชะลอน้ำ เป็นต้น
2. ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างทัศนคติโดยผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ เพื่อการจัดการทรัพยากร เช่น การไหว้ขุนน้ำ การบวชป่าต้นน้ำ เป็นต้น
3. ใช้ภูมิปัญญาโดยมอบหน้าที่ให้แก่สิ่งต่างๆ รอบตัวและมีเกณฑ์ในการปฏิบัติหน้าที่ที่คนจะต้องทำสิ่งต่างๆ และสิ่งนั้นจะต้องกระทำต่อคน เช่น การใช้ต้นไม้เชิงสมุนไพร การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนมีหลายวิธี จารุวรรณ ธรรมวัตร(อ่างแล้ว) ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสาร เช่น การถ่ายทอดความรู้แก่เด็กต้องไม่ซับซ้อน มีสิ่งดึงดูดใจและสนุกสนาน เช่น การเล่านิทาน การละเล่น การลองทำ เนื้อหานิทานเป็นเรื่องการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรม สร้างเสริมความกตัญญูต่อบุพการีและอธิบายเหตุผลตอบข้อสงสัยของมนุษย์ แม้ว่าการถ่ายทอดคติชาวบ้านเกือบทั้งหมดเป็น

กล่าวโดยสรุปคือ แนวคิดในส่วนเนื้อหาและภูมิปัญญาชาวบ้านตามทัศนะที่กล่าวมาข้างต้นมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกันคือ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้หรือระบบความรู้ที่ถูกสั่งสมมาช้านานและสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน เป็นต้น ซึ่งระบบความรู้เหล่านี้ ชาวบ้านได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนั้น

อาจจะกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเป็นองค์รวมเปรียบเสมือนความรู้ชุดหนึ่งที่บอกแนวปฏิบัติและเหตุผลซึ่งเป็นกระบวนการความคิด และกระบวนการตัดสินใจด้วยตนเอง ครอบคลุมและชุมชน โดยอาศัยการเรียนรู้สั่งสมเป็นระยะเวลาที่ช้านาน การเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นจึงเป็นมิติเดียวกันกับการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กันในชุมชนกับโลกภายนอก โดยเป็นการแสดงออกถึงการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา

องค์ประกอบที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือพิธีกรรม ความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มีความเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาในครั้งนี้ โดยมีเนื้อหาของแนวคิด ดังนี้

พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์ พึ่งปฏิบัติอันล้วนแต่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันทั่วไป และอ้างถึงความเชื่อเก่าแก่ของชาวบ้านในชนบท ทั้งยังบ่งบอกถึงวัฒนธรรมของบุคคลผู้อยู่ในสังคมนั้นๆ พิธีกรรมมักมีการพัฒนารูปแบบอยู่เรื่อยๆ เพื่อให้สอดคล้องกับผู้คนในแต่ละท้องถิ่น โดยมักจะผสมผสานระหว่างพิธีที่มีอยู่เดิมกับของใหม่ซึ่งเข้ามามีบทบาท

พิธีกรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ พิธีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ได้แก่ พิธีแต่งงาน พิธีเลี้ยงผี พิธีศพ พิธีขอขมา และพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น การทำบุญบ้านพิธีเดือนสิบสอง เป็นต้น ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งแห่งวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยซึ่งมีความสำคัญอย่างมากก่อให้เกิดอิทธิพลต่อจิตใจที่มีผลต่อพฤติกรรมในระดับสังคม กล่าวคือ ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อสังคม ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า ผีบ้าน ผีเถื่อน เทพเทวดาอารักษ์ ผู้คุ้มครองสังคม ความเชื่อนี้มีผลทำให้จารีตประเพณีมีความมั่นคง และส่งผลให้การทำลายป่า การทำลายสิ่งแวดล้อม และการประทุพผิตจารีตต่างๆ ลดน้อยลง แต่ในปัจจุบัน แม้มีการอธิบายถึงผลเสียของการทำลายและการทำผิดต่างๆ ก็ยังพบว่าผู้ที่เข้าใจเหตุและผลตามหลักวิทยาศาสตร์มากมาย ยังคงทำผิดซ้ำแล้วครั้งเล่า ทั้งนี้เพราะเราขาดมาตรการการควบคุมทางจิตเช่น ในอดีตความเชื่อเกิดจากมนุษย์มีส่วนสัมพันธ์กับธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติได้ทำลายชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้มนุษย์เกิดความคิดว่าในธรรมชาตินั้น ต้องมีอะไรอยู่เบื้องหลังที่สามารถบันดาลทั้งคุณและโทษแก่ตนได้ แต่ไม่สามารถจะหาเหตุผลมาอธิบายแนวคิดนี้ได้ มนุษย์จึงเลยจินตนาการต่างๆ นานา และพยายามหาเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยแสดงพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้นๆ และความเชื่อดังกล่าวได้สืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ฐาปณี เรียบเรียง (2549)

พิธีกรรมและความเชื่อเกิดจากการสั่งสมมายาวนาน ทั้งที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและ
ประยุกต์ขึ้นมาใหม่ในช่วงวิกฤตทรัพยากร ล้วนมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการ
ทรัพยากรต่อไปได้อย่างยั่งยืน เป็นเสมือนเครื่องมือจูงใจให้คนในชุมชนมาร่วมมือกันจัดการดูแล
รักษาทรัพยากรนั่นเองเวลาต่อมาพิธีกรรมยังมีหน้าที่ในการเชื่อมโยงกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคมเพิ่ม
ขึ้นมาด้วยดังเช่น กรณีของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้นำหลักพุทธศาสนาประยุกต์กับ
ความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละชาติพันธุ์ จัดกิจกรรมโครงการบวชป่า 50 ล้านต้น กิจกรรมดังกล่าว
สามารถเชื่อมโยงกลุ่มพลังต่างๆ ให้เห็นถึงความสำคัญของการดูแลรักษาป่า ตั้งแต่วุฒิสมาชิก
สมาชิกผู้แทนราษฎร นักศึกษา สื่อมวลชน นักธุรกิจ ข้าราชการ ชนชั้นกลางในเมือง ถือเป็น
ขยายแนวร่วมอย่างกว้างขวาง และทำให้คนในเมืองได้มาเรียนรู้ และเข้าใจความรู้อันต้องการ
มากขึ้นนอกจากจะทำหน้าที่เชื่อมโยงจูงใจคนในชุมชน คนในสังคม ให้มาร่วมมือกันดูแลจัดการ
ทรัพยากรแล้ว อีกด้านหนึ่งพิธีกรรม ยังเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับกระแสการพัฒนาใหม่ๆ ที่เข้ามา
สู่ชุมชนได้อย่างน่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นกรณีที่ชาวบ้านเลี้ยงฝิขุนน้ำ เพื่อต่อสู้กับการสัมปทานไม้ การ
สร้างอ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ต่อสู้กับแนวทางการจัดการป่าตามแนวทางตะวันตกแบบ
กรมป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดการไฟป่า การฟื้นฟูธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกป่า เป็นต้น
ภาคเหนือที่นับได้ว่ามีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งคนเมือง กะเหรี่ยง ลahu อาข่า ม้ง และลีซู
แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ล้วนมีพิธีกรรมและความเชื่อแตกต่างกันไป แต่ก็มีความคล้ายคลึงกันคือ
เพื่อที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า

ดังนั้นชุมชนจำนวนมากจึงมีพิธีกรรมและความเชื่อของตนเอง เช่น ไหว้ผีป่าเจ้าเขา ผีเลี้ยง
ขุนน้ำเลี้ยงฝิฝาย แม้บางชุมชนความเชื่อเดิมๆ อาจจะหายไปตามกาลเวลา แต่ก็มีกรือฟื้นขึ้นมาใหม่
ในช่วงวิกฤตทรัพยากรอยู่เรื่อยมา สมร สังฆะสร (2545)

จากแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ ได้กล่าวถึงความหมายและหน้าที่ของพิธีกรรม
และความเชื่อที่มีผลต่อสังคมและชุมชน โดยมีหน้าที่ส่วนหนึ่งในการจัดการทรัพยากรในชุมชน
นั้นๆ รวมถึงการเปลี่ยนแปลง การปรับใช้ การฟื้นฟูของพิธีกรรมและความเชื่อ ซึ่งจะถูกรับเปลี่ยน
ไปตามสถานการณ์ต่างๆ แนวคิดที่กล่าวมาดังกล่าวจะเป็นส่วนช่วยในการเป็นแนวทางในการ
วิเคราะห์ของการศึกษาในครั้งนี้ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อ เช่นเดียวกัน

2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

การศึกษาการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนแม่เอาะ ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาที่เน้นให้ประชาชนในพื้นที่เป็นองค์ประกอบหลักในมีส่วนร่วมและผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key performance) แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาครั้งนี้ เพราะผู้วิจัยได้มีการรวบรวมข้อมูลและแนวคิดของผู้มีความรู้ความสามารถตลอดจนถึงนักวิชาการที่มีการศึกษาค้นคว้ามาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาของผู้วิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เบื้องต้นนี้ผู้วิจัยจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและขั้นตอนตลอดจนขั้นตอนกระบวนการต่างๆ ของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ การประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์การสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น คำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่งๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว ได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการ พัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ 2) การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตย ในกรณีนี้ก็คือ การเอื้อให้เกิดการพัฒนา การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน และการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบายและการวางแผนดำเนินการ โครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ 3) การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรเพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ไม่ว่าจะระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ 4) การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของ ประชากร การมี

ส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตัวเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่สอดคล้องกันว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร และการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึง ซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทางการจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง เพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้ โดยมีใช้การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก นอกจากนี้ สานิตย์ บุญชู (2527, หน้า 7) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ กล่าวคือ ชุมชนใดที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ก็จะทำให้การพัฒนาชุมชนนั้นสามารถเป็นไปได้ โดยสะดวกและสามารถดำเนิน ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ทั้งนี้โดยมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า คนมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง คุณค่าของความคิดและสมรรถภาพของคนเรานั้นจะไม่มี ความหมาย ถ้าหากขาด การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น

ตามนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นทางการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจของคนในท้องถิ่น

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็น ขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมี ฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและ ประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก นอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับสูง, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความ ต้องการ

2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้

1. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดย ยึดถือความ ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล

2. หลักการจัดความชัดเจน ความชัดเจนในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมี อิทธิพล ต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว

3. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การ ซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ ร่วมสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน

4. การให้การศึกษอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิด ของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษอบรมโดยให้ ประชาชนมีโอกาสทดลอง คิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงาน และนำ ไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

5. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการ พัฒนาได้

6. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการ ทำงานและทำ ให้งานเกิดประสิทธิภาพ

กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมี ดังต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมถกปัญหาหรือเนื้อหาสาระของ แผนงาน หรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน

2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตยเพื่อให้ทราบถึง ผลดี ผลเสียในกรณีต่างๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบต่อ ความเป็นอยู่ของเขา

3. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการ บริหาร โครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบ เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมใน การตัดสินใจและการวางแผนด้วย

4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่อง ต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือก ตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์ หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดง ความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม
9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที่

จากแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวมาทั้งหมดนั้น ผู้วิจัยได้นำไปเป็นแบบอย่างและเป็นแนวทางในการทำการศึกษานี้ เพื่อให้การศึกษามีความสมบูรณ์และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และช่วยเสริมสร้างความองค์ความรู้ในด้านอื่นๆ ให้กับท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนยิ่งขึ้นต่อไป

2.6 แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นแนวคิดที่ได้มีผู้ศึกษาและค้นคว้ามาอย่างมากมายและแพร่หลาย โดยมีนักวิชาการ องค์ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ได้มีการศึกษาค้นคว้าแนวคิดนี้จนเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความยั่งยืนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดนี้จะต้องมีกระบวนการและวิธีการที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้ ทั้งนี้การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านแม่เอาะ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จึงเป็นอีกพื้นที่อีกแห่งหนึ่งที่สามารถนำแนวคิดดังกล่าวนี้ไปปฏิบัติและไปใช้แล้วประสบผลสำเร็จเป็นอย่างสูง ก่อนอื่นผู้ศึกษารวมถึงนักวิชาการและผู้ชาวนในสาขา

อาชีพต่างๆ ที่ได้ศึกษาความหมายและคำนิยามต่างๆ ของคำว่า "การพัฒนาอย่างยั่งยืน" ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อนูรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2540: 3) กล่าวว่าไว้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นคำศัพท์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นมาด้วยสาเหตุของความกดดันที่เกิดจากความไม่สมดุลกัน ระหว่างการเร่งรัดพัฒนาด้านเศรษฐกิจและการเร่งรัดการลงทุนและใช้วัสดุจาก ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตามขอบเขตจึงเป็นผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างรวดเร็ว สภาพสังคมเสื่อมโทรม ช่องว่างของรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวยกว้างขึ้น คนยากจนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กับความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2539) ได้กล่าวว่าแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบันและได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนดังนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นและในระดับโลก โดยรวม เพื่อที่ชนรุ่นหลังแนวคิดดังกล่าวเป็นการจุดประกายแห่งการรักษามรดกทางทรัพยากรทางธรรมชาติ การทำให้คุณภาพชีวิตมนุษย์ดีขึ้น ในลักษณะเศรษฐกิจแบบยั่งยืน เป็นเศรษฐกิจที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพระบบเศรษฐกิจในสถานะที่มีดุลยภาพทางนิเวศวิทยา ประเด็นนี้น่าจะพิจารณาได้ว่า ความยั่งยืนนั้นอยู่ที่ระดับของการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ซึ่งในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่เน้นในเรื่องคุณภาพที่เป็นปัญหาว่าเท่าที่ทรัพยากรเหลืออยู่ ณ ปัจจุบันและการนำไปใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์นั้นทำอย่างไรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือมีผลกระทบน้อยที่สุด จากประเด็นนี้น่าจะนำไปสู่ประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร (2549) กล่าวว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีหลักการที่สำคัญ คือความสมดุลระหว่างมิติสังคม มิติทางเศรษฐกิจและมิติทางสิ่งแวดล้อม นั่นคือ มิติทางสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีการศึกษาที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และสังคมนั้นต้องเป็นสังคมธรรมรัฐ มีประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการบริหารสามารถตรวจสอบได้ ประชาชนมีโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในโคตรการต่างๆของรัฐ มิติทางเศรษฐกิจ สังคมที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเป็นสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง ไม่พึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก และระบบเศรษฐกิจนั้นต้องเติบโตไม่หยุดนิ่ง แต่ต้องมีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมและเสมอภาค และมิติทางสิ่งแวดล้อม คุณภาพ

สิ่งแวดล้อมแต่ละด้านต้องอยู่ในระดับมาตรฐานหรือสูงกว่ามาตรฐาน ประชาชนและรัฐใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า มิติทางสิ่งแวดล้อมต้องได้รับการนำไปพิจารณาในฐานะเป็นต้นทุนทางการผลิต โดยที่หากการพัฒนาทั้งสามมิติดำเนินไปอย่างสมดุล ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่คนรุ่นต่อไปสามารถมีชีวิตหรือคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าคนในยุคปัจจุบัน

จากแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่นักวิชาการหลายท่านได้รวบรวมไว้อาจจะสรุปได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นวาทกรรมที่มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ไม่สูญเปล่า เพื่อให้การคงอยู่ระหว่างการพัฒนา กับทรัพยากรยังคงดำเนินร่วมกันได้ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นความยั่งยืนของการพัฒนาและความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ในขณะที่มนุษย์เป็นศูนย์กลางในวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน ธรรมชาติถูกใช้ในความหมายทุนชนิดหนึ่งที่จะเอื้อให้เกิดการพัฒนาและการคงอยู่ของมนุษย์ โดยอาจจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด ในขณะที่พัฒนานั้นจะต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่สร้างผลกระทบต่อธรรมชาติจนเกินกว่าขีดความสามารถของมนุษย์จะเข้าไปควบคุมดูแลได้ ดังนั้นวาทกรรมว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงเป็นแนวคิดที่ต้องการหาสมดุลเพื่อการคงอยู่ร่วมกันระหว่างสังคมมนุษย์ การพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อส่งต่อทรัพยากรให้แก่คนในรุ่นต่อไปในอนาคตได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการความรู้ในองค์กร พบว่า องค์ประกอบหลักที่สำคัญในการจัดการความรู้ขององค์กร คือ วัฒนธรรมของการใฝ่รู้ ความเชื่อ ทักษะคนดี การทำงานเป็นทีม (Team work)พลังร่วม (Synergy) การไว้วางใจ (Trust) กระบวนการจัดการความรู้โดยมีกระบวนการด้านการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge sharing) เป็นองค์ประกอบย่อยที่สำคัญที่สุด จากการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสาร วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปแนวคิดของวิชาการและหน่วยงานต่างๆ ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบและตัวบ่งชี้ที่จะเกื้อหนุนให้เกิดความสามารถในการจัดการความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อจะได้นำความรู้ที่เหมาะสมในเวลาที่ต้องการ และช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จจามเป้าหมาย ภายใต้องค์ประกอบที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อการจัดการองค์ความรู้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการเรียนรู้สู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่กระบวนการเรียนการสอน ผลจากการดำเนินการวิจัยทำให้ได้องค์รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะ

นำไปจัดการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างครู นักเรียนและชุมชน คือ 1) องค์ความรู้เรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิถีชีวิตของคนที่อยู่ใกล้ น้ำ การแห่องค์พระและองค์กฐิน 2) องค์ความรู้เรื่องการทำอาชีพปลาวง เช่น ประวัติความเป็นมาของปลาวง เทคนิคการทำปลาวง ศิลปะในการหั่นปลาของอาชีพปลาวง การใช้แรงงานและการจัดการด้านเศรษฐกิจ 3) องค์ความรู้เรื่องสุขภาพของคนในชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมาของแพทย์แผนไทยและหมอพื้นบ้านของชุมชนบ้านแหลม ทางเลือกของชุมชนในการดูแลสุขภาพจิตและสุขภาพกาย 4) องค์ความรู้เรื่องสมุนไพรเพื่อชีวิต เช่น สรรพคุณของยาสมุนไพรที่นำไปใช้ในการรักษาโรค วิธีการ การสำรวจและการเก็บข้อมูลของยาสมุนไพร 5) องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชายฝั่ง เช่น ระบบนิเวศป่าชายเลนที่ถูกทำลายมีผลกระทบต่อการทำมาหากินของคนบ้านแหลม การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ทั้งนี้ การนำองค์ความรู้ดังกล่าวที่ได้มาจัดทำเป็นหลักสูตรและนำไปทดลองใช้จัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียน โรงเรียนบ้านแหลม ในชั้น ป.4-ป.6 ในองค์ความรู้ประกอบด้วย สารระการเรียนรู้ที่คาดหวัง ความรู้ความเข้าใจ ความคิด (K) ทักษะกระบวนการเรียนรู้ (P) และเจตคติ จริยธรรม คุณธรรม (A) ของผู้เรียน ซึ่งจากการที่นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของแต่ละองค์ความรู้ทำให้เกิดกระบวนการคิดอย่างมีระบบ ได้พัฒนาผู้เรียนอย่างผสมผสานมีการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ชีวิตจริง บังเกิดเป็นความเข้าใจในวิธีการเรียนรู้ในตัวผู้เรียนเอง จากการที่คนในชุมชนได้เรียนรู้พร้อมๆกัน ได้ร่วมการสร้างสรรค์ “แผนการจัดการประสบการณ์การใช้หลักสูตร” ของแต่ละองค์ความรู้ให้กับผู้ที่จะนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วย ที่สำคัญงานวิจัยนำไปสู่การสร้างชุมชนในพึ่งตนเอง เช่นการร่วมมือกันในการดูแลรักษาชายฝั่งให้มากขึ้น เห็นถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรในการรักษาสุขภาพในชีวิตประจำวัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามีศักยภาพ อีกทั้งเป็นกระบวนการสร้างนักวิจัยท้องถิ่นและทำให้เกิดเยาวชนนักวิจัยน้อยในชุมชนตำบลบ้านแหลมที่ได้รับการส่งเสริมศักยภาพจนประสบความสำเร็จ วิธีการเรียนรู้ติดตัวผู้เรียนไป ก่อให้เกิดความสนใจในการเรียนรู้เรื่องราวในท้องถิ่นของตนเอง ได้พบสิ่งใหม่ๆ จนต่อยอดเป็นผลงานและโครงการทางวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมเรื่องต่างๆ ที่ได้รับรางวัลมากมาย การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนบ้านท่ากู่ ตำบลปลาตุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคลากรในชุมชนเข้าใจและให้ความร่วมมือในหลักการการจัดกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนตามความสามารถทุกชั้นตอน ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ผลการศึกษา ด้านการสร้างความรู้ความเข้าใจและแสวงความร่วมมือจากบุคคลากรในชุมชนในการจัดกระบวนการ

เรียนรู้ของโรงเรียนบ้านทาภู การสร้างความเข้าใจให้กับกลุ่มคนที่จะร่วมเป็นคณะกรรมการดำเนินงานพบว่าทางชุมชนมีความต้องการให้บุตรหลานเรียนที่โรงเรียนบ้านทาภู และเห็นด้วยกับกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่เน้นให้เด็กได้เรียนรู้วิถีของชุมชน ทุกฝ่ายจึงให้ความสนใจและเสนอแนะให้มีการสร้างการเรียนรู้ของเด็กในการดำเนินชีวิตให้มากขึ้น โดยเน้นการเรียนการสอนแบบบูรณาการ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ มาถ่ายทอดให้เด็กได้ศึกษาไว้สืบไป ซึ่งเสนอแนวทางไว้ 5 ประเด็น คือ

1. การศึกษาอิตสอย

- การดูแลตนเอง
- การพัฒนาท้องถิ่น
- การประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม
- การเสริมทักษะด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ

ถึงแม้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเป็นแนวคิดคลื่นใหม่ที่วิวัฒนาการไปเรื่อยๆ ก็มีลักษณะสำคัญบางประการที่อยู่ภายใต้ เส้นความคิดหลายกระแส ได้แก่

1. ความเท่าเทียมกัน (Equity) และความยุติธรรม (Fairness) เป็นประเด็นสำคัญ การพัฒนาอย่างยั่งยืน อยากรอบสนองความต้องการของคนจนและประชากรผู้ด้อยโอกาส ความเท่าเทียมกันและความยุติธรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญในนิยามของ "การพัฒนาอย่างยั่งยืน" เพราะตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงที่ว่า ถ้าเราละเลยผลกระทบจากการกระทำ ของเราต่อคนอื่นในโลกที่เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน เราก็ต้องยอมรับความเสี่ยงที่จะเกิดอันตรายขึ้นกับตัวเองในอนาคตด้วย เนื่องจากระบบเศรษฐกิจและนโยบายสาธารณะของเราส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร เราจึงต้องเปลี่ยนแปลงระบบเหล่านี้ ความยุติธรรมหมายความว่า ประเทศแต่ละประเทศ ควรมีโอกาสในการพัฒนาตัวเองบนพื้นฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมของตัวเอง โดยไม่ปฏิเสธว่าประเทศอื่นๆ ก็ล้วนมีสิทธิดังกล่าวเช่นเดียวกัน หนึ่งในความท้าทาย ที่ใหญ่ที่สุดในปัจจุบันคือ เราจะปกป้องสิทธิของคนที่ไม่ได้มีสิทธิออกเสียงได้อย่างไร คนรุ่นหลังที่ยังไม่เกิดไม่สามารถออกความเห็น หรือปกป้องผลประโยชน์ของพวกเขา ในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ ของคนรุ่นปัจจุบัน ถ้าการพัฒนาจะยั่งยืนได้จริง เราจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของพวกเขาด้วย

2. มีมุมมองระยะยาว (Long-term view) ภายใต้หลักความรอบคอบ (Precautionary Principle) "ระยะยาว" ยาวแค่ไหน ? ในสังคมตะวันตกยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การวางแผนของภาครัฐมองระยะเวลาเพียง 3-5 ปีเท่านั้น ปัจจุบัน "ระยะยาว" ในความหมายของ นักค้าหุ้นและนักค้า

เงินคือระยะเวลาเพียงไม่กี่สัปดาห์ ในขณะที่ชาวอินเดียแดงในอเมริกาวางแผนสำหรับ "คนรุ่นที่ 7 นับจากนี้" พวกเขาวางแผนเป้าหมายและกิจกรรมต่างๆ โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อคนรุ่นหลังอีกเจ็ดชั่วคน เท่ากับว่าวางแผนล่วงหน้าถึง 150 ปีทีเดียว สำหรับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผู้เชี่ยวชาญบางคนเสนอว่า トラบโดที่คนรุ่นหนึ่งคิดถึงคนรุ่นต่อไป (ประมาณ 50 ปี) ก็แปลว่าคนทุกรุ่นจะได้รับการดูแล แน่แน่นอนถ้าเรามองเห็นว่าเรื่องใดก็ตาม จะส่งผลกระทบต่อเกิดขึ้นในอนาคตที่ไกลกว่านั้น เราก็ควรจะวางแผนให้ยาวขึ้น ไม่มีคนรุ่นไหนสามารถการันตีผลลัพธ์ในอนาคตที่พยากรณ์ไม่ได้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่มีคนรุ่นไหน ที่ควรทำเป็นมองไม่เห็นผลลัพธ์ที่พยากรณ์ได้

3. การคิดแบบเป็นระบบ (Systems thinking) ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจในความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม เป็นเวลานานกว่า 2 ศตวรรษแล้วที่เราเห็นว่า โลกนี้เป็นระบบปิดที่มีทรัพยากรจำกัด เมื่อนักสำรวจทำงานสำรวจผิวดิน และพื้นน้ำสำเร็จลง คนก็ค่อยๆ เข้าใจว่าโลกนี้ไม่มีทรัพยากร "ใหม่" เรามีโลกเพียงใบเดียว กิจกรรมทั้งหมดของเราเป็นเพียงส่วนเสี้ยวเดียวของระบบธรรมชาติที่ใหญ่ยิ่งกว่า เราต้องมองเห็นว่าระบบที่เดินด้วยน้ำมีมนุษย์ทั้งหมดนั้นอยู่ภายในระบบนิเวศที่ใหญ่กว่า ก่อนที่จะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน กับสิ่งแวดล้อม และทำให้เรามั่นใจได้ว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์ จะอยู่รอดต่อไปในอนาคต ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดที่มนุษย์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร น้ำ ไม้ เหล็ก ฟอสฟอรัส น้ำมัน และทรัพยากรอื่นๆ อีกหลายร้อยชนิด ล้วนมีขีดจำกัดทั้งในแง่ของแหล่งที่มาและแหล่งที่ไป (Sink) แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนบอกเราว่า เราไม่ควรนำทรัพยากรธรรมชาติออกมาใช้ในอัตราที่เร็วกว่าความสามารถของเราในการผลิตทรัพยากรทดแทน และเราก็ไม่ควรทิ้งทรัพยากรธรรมชาติในอัตราที่เร็วกว่าอัตราที่ธรรมชาติจะสามารถดูดซับมันกลับเข้าไปในระบบ ถึงแม้ว่าปัญหาทรัพยากรย่อยหรือจะเป็นประเด็นกังวลหลักของนักสิ่งแวดล้อม ในอดีต วันนี้นักสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ เป็นกังวลเรื่องที่เราจะไม่เหลือแหล่งทิ้งทรัพยากรแล้วมากกว่า ปัญหาโลกร้อน ภูเขาไฟ ภูเขาไฟ และความขัดแย้งเรื่องการส่งออกขยะอันตราย ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดจากการที่เราพยายามทิ้งทรัพยากร เร็วกว่าอัตราที่ธรรมชาติจะสามารถรองรับได้

ดังนั้นทั้งความหมาย ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า แนวคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงเป็น ทฤษฎีที่สร้างความยั่งยืนในการบริโภค ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านแม่เอะ ตำบลแม่จระ อำเภอมะเข่ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ซึ่งยังมีการนำวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นมาเป็นแบบแผนในการอยู่ร่วมกันของป่ากับชุมชนได้กลมกลืนและยั่งยืนตลอดไป

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยไปได้มีการเก็บข้อมูลและศึกษาข้อมูลในด้านบทความหรือข้อตกลงต่างๆ ที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในระดับนานาชาติ เช่น การประชุม Rio+20 ในเดือนมิถุนายน 2555 บราซิลจะเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (United Nations Conference on Sustainable Development – UNCED) หรือที่เรียกว่าการประชุม Rio+20 ซึ่งจัดขึ้นในโอกาสครบรอบ 20 ปี การประชุม UNCED ในครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1992 ที่นครรีโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล และครบรอบ 10 ปี การประชุม สหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development – WSSD) เมื่อปี ค.ศ. 2002 ที่นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ โดยการประชุม Rio+20 นี้ จะจัดขึ้นในระหว่างวันที่ 4 - 6 มิถุนายน ปี ค.ศ. 2012 ที่นครรีโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล และมีการคาดการณ์ว่าจะมีหัวหน้ารัฐบาลต่างๆ เข้าร่วม 150 ประเทศ และผู้แทนจากระดับต่างๆ กว่า 5 หมื่นคนเข้าร่วมความเป็นมาของการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการพัฒนาและสิ่งแวดล้อม (United Nations Conference on Sustainable Development – UNCED) สหประชาชาติได้เริ่มให้ความสนใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังเมื่อปี ค.ศ. 1972 โดยได้จัดการประชุมระหว่างประเทศเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ขึ้นที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน การประชุมครั้งนั้น ทำให้เรื่องสิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ในประชาคมโลก และต่อมาในปี ค.ศ. 1983 สหประชาชาติได้จัดตั้งคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือที่เรียกว่า Brundtland Commission ขึ้นเพื่อศึกษาเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา โดยคณะกรรมการโลกฯ ได้ให้นิยามคำว่า "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ว่าเป็นการพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมลดทอนความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเอง ต่อมาในปี ค.ศ. 1992 มีการจัดประชุม UNCED ขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนมิถุนายนปี ค.ศ. 1992 ที่นครรีโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล โดยมีการเรียกชื่อการประชุมนี้อย่างไม่เป็นทางการว่า “Earth Summit” โดยเป็นการประชุมระดับผู้นำประเทศที่มีจุดมุ่งหมายในการกำหนดยุทธศาสตร์ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาในทุกสาขาสำหรับประชาคมโลกเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในอนาคต หนึ่งในเอกสารสำคัญที่ผู้แทนประเทศต่างๆ ได้ให้รับรองในการประชุม Earth Summit คือ แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นแผนแม่บทของประชาคมโลกในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ในปี 2002 สิบปีหลังจากการประชุมที่นครริโอเดอจาเนโร สหประชาชาติจัดการประชุมสุดยอดโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development – WSSD) หรือการประชุม Rio+10 ณ นคร โจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อติดตามการดำเนินงานตาม Agenda 21 เพื่อติดตามผลการดำเนินงานของการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

การประชุม Rio+20 ในปี ค.ศ. 2012 การประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน จะจัดขึ้นในระหว่างวันที่ 4 - 6 มิถุนายน ค.ศ. 2012 ที่นครริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยืนยันพันธกรณีทางการเมือง และประเมินความก้าวหน้าและสิ่งที่จะต้องดำเนินการต่อไปของประชาคมโลกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน พร้อมทั้งติดตามการอนุวัติผลการประชุมด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ผ่านมา โดยมีหัวข้อหลักของการประชุม คือ

1. การดำเนินงานตามแนวทางเศรษฐกิจสีเขียวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและแก้ไขปัญหาความยากจน
2. กรอบการปฏิรูปองค์กรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนประเทศไทยกับการประชุมด้านสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติ

ประเทศไทยได้เข้าร่วมในการประชุมด้านสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติมาโดยตลอด โดยในการประชุม UNCED เมื่อปี ค.ศ. 1992 ศาสตราจารย์ ดร. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทย ซึ่งในการประชุมดังกล่าว ประเทศไทยได้ให้การรับรองปฏิญญาริโอเดอจาเนโรว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา แผนปฏิบัติการ 21 คำแถลงการณ์เกี่ยวกับหลักการทางด้านป่าไม้ อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และในระหว่างการประชุม WSSD เมื่อปี ค.ศ. 2002 ไทยได้ให้สัตยาบันต่อพิธีสารโตเกียว ซึ่งเป็นพิธีสารภายใต้อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ นอกจากนี้ ไทยได้จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน เพื่อกำกับดูแลการอนุวัติการตามผลการประชุมสุดยอดโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน และจัดทำ กลยุทธ์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย

สรเรณีย์ ทองสมนึก (2542) ทำการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่าบ้านทรายทองเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับสังคมภาคเหนือโดยทั่วไป ชุมชนสามารถแก้ปัญหาวิกฤตน้ำอัน

เนื่องมาจากป่าถูกบุกรุกทำลายโดยบุคคลภายนอกได้ มีระบบเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่าให้แก่ลูกหลาน มีการจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชนมากกว่า 40 ปี มีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาป่าให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและความต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองจากภายนอก ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรของชุมชนตลอดเวลา

กรณีการทำไร่หมุนเวียนของชาวปกากะญอ งานศึกษาของ วราลักษณ์ อิทธิพลโอฬาร (อ้างแล้ว) ก็ได้แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า การตัดไม้ของปกากะญอในการทำไร่จะเป็นในสองลักษณะ คือ การตัดเฉพาะกิ่งก้านของต้นไม้ หรือ การโค่นต้นไม้โดยเหลือตอไว้ในระดับเอว ซึ่งทั้งสองลักษณะไม่ได้ทำให้ต้นไม้ตาย แต่กลับจะทำให้ต้นไม้แตกกิ่งก้านออกมาเพิ่มเติมและเติบโตเป็นไม้ใหญ่ กลายเป็นการเพิ่มจำนวนต้นไม้ไปโดยปริยาย นอกจากนี้การทำไร่หมุนเวียนยังเป็นการรักษาสมดุลของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาดินเพราะไม่มีการไถพรวนและมีการพักดินให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ไร่หมุนเวียนช่วยรักษาป่าเพราะชาวปกากะญอทำไร่เฉพาะในพื้นที่ป่าที่ชุมชนกำหนดไว้มีขอบเขตแน่นอนไม่รุกล้ำเข้าไปในป่าใหม่ ไร่หมุนเวียนช่วยรักษาน้ำและป่าต้นน้ำ ไร่หมุนเวียนช่วยดูแลป้องกันสัตว์ป่า รวมทั้งช่วยรักษาทรัพยากรพันธุกรรมพื้นบ้านเอาไว้ให้คงอยู่

จากการศึกษาวิจัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน ประวิทย์ เรืองจรัส (2544) พบว่าชุมชนลุ่มน้ำงาว มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ชุมชนสามารถแก้ปัญหาอันเนื่องมาจากสภาพดิน การปรับปรุงดินอันเนื่องมาจากป่าถูกทำลายจากบุคคลภายนอก แนวทางและรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้นควรอาศัยระบบเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์กันภายในชุมชนเดียวกัน ให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาภายในท้องถิ่น ผ่านพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิมที่มีต่อป่า มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นระบบและถ่ายทอดต่อเนื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปยังชุมชนใกล้เคียง ได้อย่างผสมกลมกลืน ชุมชนในลุ่มน้ำงาว มีการเคารพระเบียบที่ร่วมกันตั้งขึ้น ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

วัลลภา ธนุ (2543) ทำการศึกษาวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า พบว่า ชุมชนศรีถ้อยประกอบไปด้วยชาวพื้นราบ และชาวเขาเผ่าเข้า โดยมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายไปตามบริเวณลำห้วยสายต่างๆ โดยชาวเข่าจะอาศัยอยู่บริเวณต้นน้ำ ส่วนชาวพื้นราบจะ

อยู่บริเวณปลายน้ำ แต่ชุมชนโดยรวมมีวิถีชีวิตพึ่งพาอาศัยป่าไม้เป็นสำคัญ มีรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีทางของชุมชนในชนบท อย่างไรก็ตามนโยบายของรัฐบาลในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการดำเนินชีวิตในการพึ่งพาป่าไม้และการเกษตรของชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับการทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาทำให้บริเวณต้นน้ำถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวเขาและชาวพื้นราบเกิดความแห้งแล้งไม่สามารถทำการเกษตรได้ ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อชุมชนศรีถ้อยเป็นอย่างมาก ชุมชนไม่สามารถดำรงชีวิตได้ตามแบบดั้งเดิมจึงมีการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้หาทางออกให้ชีวิตอยู่รอดต่อไป แนวทางการอนุรักษ์ของชุมชนจึงได้เกิดขึ้น โดยการประยุกต์ใช้ความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนรวมถึงการตอบแทนบุญคุณและการกตัญญูต่อสิ่งมีคุณ ชาวบ้านเชื่อว่าผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองดูแลต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้ว เนื่องจากมีสัญลักษณ์ของผ้าเหลือง หากใครไปตัดฟันต้นไม้เหล่านั้นก็จะถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีสิงโทษให้ประสบกับปัญหาต่างๆจนถึงชีวิตได้ ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่าของตำบลของตำบลศรีถ้อย ได้เกิดผลดีต่อป่าไม้ในเขตตำบลศรีถ้อยและตำบลใกล้เคียง คือ มีการตัดไม้ไม่น้อยลงและลำห้วยแม่ใจที่เคยแห้งขอดกลับมีน้ำเพียงพอสำหรับการเกษตร สิ่งที่สำคัญคือ พิธีกรรมการบวชป่า ได้สร้างคุณค่าทางจิตใจสูงสุดต่อผู้คนในชุมชนที่จะดำรงชีวิตอยู่คู่กับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ก่อให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าไม้ตลอดจนช่วยขจัดความขัดแย้งระหว่างชาวพื้นราบและชาวเขาได้อีกด้วย

พระกฤษฎิกที่ สุนันตา (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชนบ้านป่าดิ่งหลวง ตำบลเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ระบบนิเวศชุมชน เป็นการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาระบบนิเวศชุมชน มาปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ในการรักษาระบบนิเวศชุมชน ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มิติหนึ่งของการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว เป็นการให้ความหมายทางด้านคุณค่าในฐานะเป็นองค์ความรู้ของบรรพชน อันได้แก่ระบบความเชื่อ ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน เช่น การใช้ประโยชน์ด้านป่าไม้ การใช้ประโยชน์ด้านแหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์ด้านที่ดิน การใช้ประโยชน์ด้านแหล่งอาหาร และการใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร เป็นต้น อีกมิติหนึ่งการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนนั้นเป็นวิธีการปรับตัว และพัฒนาองค์ความรู้ดั้งเดิม เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และความเปลี่ยนแปลงด้านการลดลง

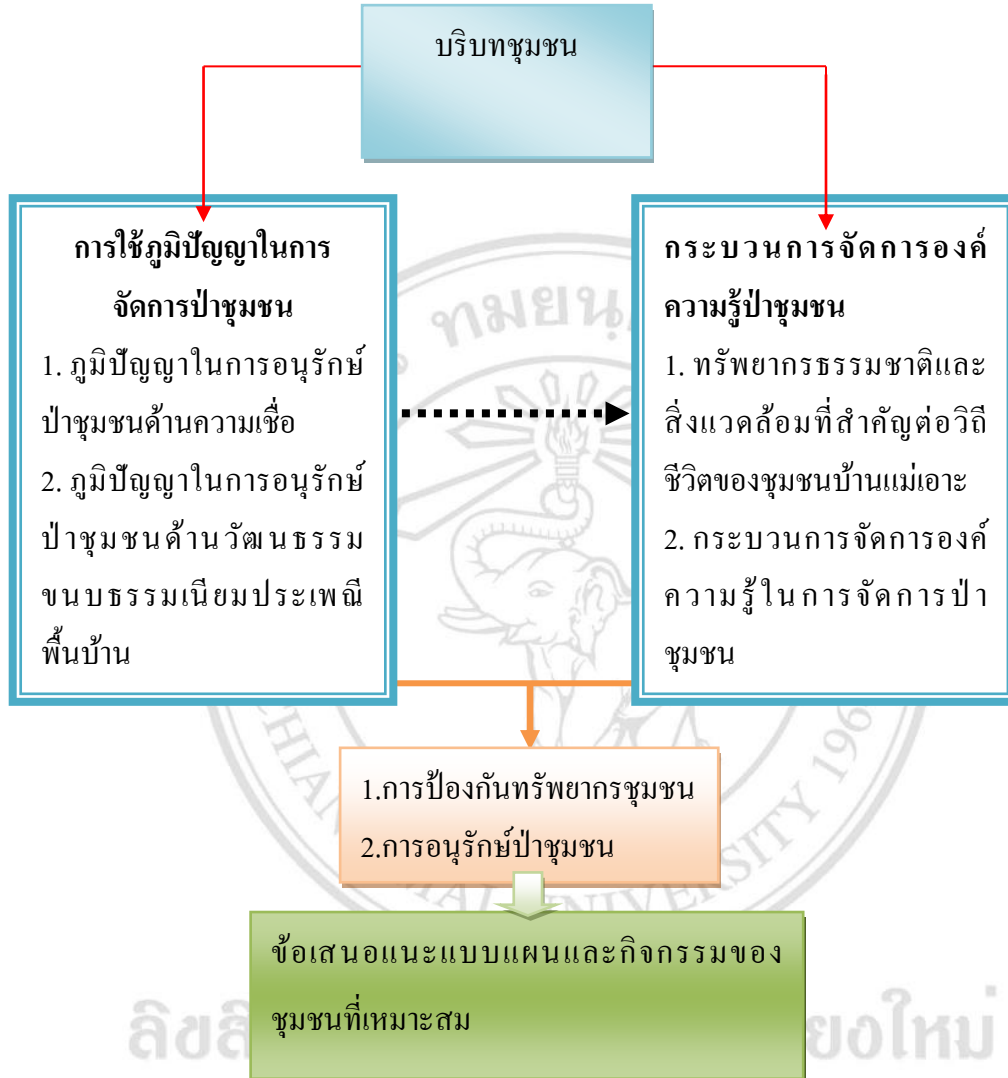
ของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เช่น การสืบชะตาสายน้ำ การเลี้ยงผีเสื้อบ้าน วิธีคิดในการสร้างบ้านเรือน การรักษาความเจ็บป่วยด้วยแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น การปรับตัวดังกล่าวจึงเป็นการเชื่อมต่อโลกทัศน์เก่า กับสถานการณ์ใหม่ โดยอาศัยตน พิธีกรรมและความเชื่อเป็นสื่อกลาง ในการปรับปรุงพัฒนาองค์ความรู้พื้นบ้านเหล่านั้น เพื่อใช้ในการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชนได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ปัจจุบัน และนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไปพร้อมๆ กันกับการรักษาความมั่นคงในด้านการผลิตแหล่งอาหาร แหล่งพืชสมุนไพรของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศชุมชนได้อย่างยั่งยืน

จากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่ผู้ศึกษาได้กล่าวทั้งหมดมีความสอดคล้องกับการศึกษาของผู้วิจัยในประเด็นการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน ซึ่งเป็นประเด็นในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเป็นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นและได้มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบันนำมาเป็นกระบวนการในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

The logo of Chiang Mai University is a circular emblem. In the center is a detailed illustration of an elephant standing and facing left. The elephant is surrounded by a decorative border. Below the elephant, the text "CHIANG MAI UNIVERSITY 1964" is written in a circular path. There are also decorative floral motifs on either side of the elephant.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย